

CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNOR ASPECTE SOCIALE ALE ISTORIEI ORAȘELOR MEDIEVALE ROMÂNEȘTI

DE

M. D. MATEI

Din momentul în care, cu aproape șapte decenii în urmă, prin publicarea lucrării sale închinată istoriei Chiliei și Cetății Albe ¹, N. Iorga situa în atenția majoră a specialiștilor problemele istoriei orașelor medievale din țările românești, numeroase alte lucrări și studii speciale au contribuit la aprofundarea continuă a acelorasi probleme. Nu există nici o îndoială astăzi că lui N. Iorga îi revine nu numai meritul de a fi fost inițiatorul discuțiilor și cercetărilor privind istoria orașelor medievale românești, ci și acela de a fi pus la îndemîna specialiștilor instrumente valoroase de lucru, prin publicarea a numeroase documente ², care, prin legătura lor, mai mult sau mai puțin nemijlocită, cu viața orășenească din țările românești, umpleau un gol adeseori resimțit. Fără să intenționăm formularea unor judecăți de valoare sau stabilirea unor raporturi calitative între lucrările publicate în perioada antebelică referitoare la aceleași probleme, ni se pare oportun totuși să amintim că, sub raportul orientării lor teoretice generale, studiile respective au fost aproape fără excepție tributare concepțiilor dominante în istoriografia europeană a acelei vremi, punînd la baza analizei realităților românești aceeași neschimbată preferință pentru *viața comercială* ³. În plus, și este bine să se precizeze aici și această tendință, de la care se cunosc în istoriografia românească mai veche destul de puține și neimportante excepții, rezultatele încercărilor de definire a poziției țărilor românești în cadrul istoriei europene a orașelor medievale au fost cu regularitate alterate de greșala metodologică și de concepție de a aplica orașelor noastre tiparele dimensionale folosite în istoria orașelor Europei occidentale. Din acest punct de vedere, s-ar putea, credem, reproșa cercetării românești antebelice eroarea de a fi formulat încheieri —

¹ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899.

² Aceasta fără să mai amintim eforturile continue ale marelui istoric de a rezolva probleme importante ținînd de domeniul vieții comerciale a țărilor românești, atât prin lucrări monografice de amploare, cît și prin studii de caracter particular (cf. de pildă, *Istoria comerțului românesc*, I, București, 1925 ; *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient au Moyen Âge*, Paris, 1924).

³ Gh. Brătianu, *Recherches sur le commerce des Génois dans la Mer Noire au XIIIe siècle*, București, 1929 ; idem, *Notes sur les Génois en Moldavie au XVe siècle*, în *RIR*, III, 1933 ; idem, *Recherches sur Vicina et Celatea Albă*, București, 1935 ; idem, *Les vénitiens dans la Mer Noire au XIVe siècle*, București, 1939 ; idem, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945.

de cele mai multe ori negative — în ceea ce privește nivelul dezvoltării orașelor medievale românești, care izvorău din compararea acestor orașe cu centrele similare ale Europei occidentale, deși nici tradiția istorică, nici condițiile generale nu îngăduiau asemenea comparații. Până la un punct se poate spune că în istoriografia românească s-a înregistrat inversul erorii comise de Werner Sombart⁴ și de partizanii lui, de a judeca și aprecia realitățile occidentale prin prisma evoluției orașelor medievale germane, care, după cum se știe, nu au egalat în amploare și efervescență așezările contemporane lor din Italia, Țările de Jos sau Franța.

În ce privește istoriografia românească a ultimelor două decenii, se poate spune fără rezerve că ea a abordat cercetarea istoriei orașelor medievale românești nu numai de pe poziții teoretice noi, dar a adoptat și o concepție metodologică deosebită, concretizată prin realizarea unor studii de caracter particular⁵, abia pe măsura sporirii numărului și valorii acestora trecându-se la formularea unor teze mai generale. Așa se explică de ce, până în momentul de față, din istoriografia românească nouă lipsesc încă lucrări de sinteză în problema enunțată⁶, de o esențială importanță fiind împrejurarea că cercetările arheologice au semnalat deosebiri prea importante de la un oraș la altul pentru ca încheierile generale să nu trebuiască să aștepte stabilirea unor atare particularități, dar și să beneficieze de avantajul stabilirii lor. Suceava, Roman, Iași, București, Tirgoviște, Tirgșor chiar, așa cum fusese mai înainte Cetatea Albă, au devenit obiectul unor importante investigații arheologice, pe temeiul rezultatelor cărora este posibil să se încerce acum schițarea unor opinii de ansamblu, fără însă ca din aceasta să decurgă și încheierea că cercetările sînt în stadiul lor de finalizare. Oricum ar fi însă, atare încercări nu vor da rezultate decît dacă se ține în permanență seama de *condițiile specifice* ale istoriei țărilor românești în evul mediu, tocmai aceste condiții făcînd cu neputință și punînd sub semnul întrebării utilitatea unor raportări cantitative, de natură cifrică. Cu alte cuvinte, ceea ce interesează este surprinderea *esenței fenomenelor* (în acest domeniu comparațiile devenind chiar necesare), și nu acordarea unei atenții nejustificate dimensionărilor aparente. Deoarece considerăm că o atare manieră de abordare a realităților poate duce la încheieri cu un procent sporit de valabilitate, ne și propunem în rîndurile de față să surprindem anumite particularități ale vieții orășenești în țările noastre în decursul veacurilor al XIV-lea și al XV-lea.

⁴ W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, Berlin, 1902.

⁵ Pentru Suceava cf. mai ales lucrarea noastră *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963; pentru Roman, cf. M. D. Matei și I. Chițescu, *Problèmes historiques concernant la forteresse du temps des Mușat et l'établissement urbain de Roman*, în *Dacia*, N. S., X, p. 291—320; pentru Iași, cf. Al. Andronic, *La contribution des recherches archéologiques à l'histoire de la ville de Jassy*, în *Dacia*, N. S., IX; pentru Baia, cf. D. Ciurea, *Noi contribuții la istoricul orașului Baia*, în *SCȘIași*, VI, 1955, 3—4, p. 32 și urm.; pentru București, *Istoria orașului București*, București, 1966.

⁶ Cf. totuși Șt. Pascu, *Mesteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954; M. D. Matei, *La ville médiévale et l'archéologie roumaine : état actuel des recherches* în *Dacia*, N. S., VIII, p. 279 și urm.; Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în *Studii*, 1963, nr. 6, p. 1 255 și urm.; pentru unele considerații istorice, cf. și Al. Andronic, *Orașe moldovenești în secolul al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în *Romanoslavica* (seria Istorie), XI, 1965, p. 203 și urm.

*

Printre elementele de ordin major care au concurat la apariția unor deosebiri importante ale vieții orașelor medievale românești în raport cu alte regiuni ale Europei, două ne rețin în mod special atenția și, fără a le aminti în ordine prioritara, considerăm că ele au fost în măsură să imprime, încă de la începutul procesului de constituire a orașelor medievale în Moldova și Țara Românească, o anumită notă specifică acestui proces: în primul rînd absența unor centre urbane în cele două provincii în orînduirea sclavagistă a făcut ca experiența acumulată vreme de secole de locuitorii altor regiuni ale Europei să lipsească populației românești. Chiar dacă nu uităm nici un moment că în întreaga Europă sfîrșitul orînduirii sclavagiste a însemnat o esențială descreștere a capacității economice a orașelor antice și că, cel puțin pentru o parte a Europei, întii cuceririle arabilor ⁷ și după aceea incursiunile normanzilor au contribuit la dispariția temporară a condițiilor existenței economice a orașelor, vechile centre ale Imperiului roman au continuat să existe ⁸, dispunînd chiar de capacitatea de a rezista atacurilor populațiilor alogene ⁹, precumpănitor germanice, care s-au stabilit cu timpul în granițele fostului imperiu. Și nu este lipsit de importanță să se constate că chiar în cadrul fenomenului de ruralizare a vieții economice a secolelor VI—VII aceasta nu presupune dispariția elementului social reprezentat de meșteșugari și nici a experienței acumulate de acesta, ci doar deplasarea lui pe planul ponderii rolului jucat în economia generală a vremii ¹⁰.

După cum se știe și este în general admis, în Moldova și Țara Românească situația este structural deosebită și chiar dacă așezările antice de pe malul Dunării au putut exercita o anumită influență asupra producției băștinașilor din regiunile înconjurătoare ¹¹ o asemenea influență nu a

⁷ Evident că amintirea aici a unei bibliografii foarte ample nu poate fi îndeajuns justificată și de aceea ne mărginim să invocăm opinii a căror exprimare fermă poate fi de un real folos discuției de față. Cf. H. Pirenne, *Mahomet et Charlemagne*, ed. a 5-a, Paris-Bruxelles, 1937, p. 143, 210 și 213.

⁸ H. Pirenne, *Les villes du Moyen Âge. Essai d'histoire économique et sociale*, Bruxelles, 1927, p. 8; idem, *Mahomet et Charlemagne*, p. 87; H. Sée, *Esquisse d'une histoire économique et sociale de la France*, Paris, 1929, p. 23; M. Knight, *Histoire économique de l'Europe jusqu'à la fin du Moyen Âge*, Paris, 1930, p. 137.

⁹ H. Pirenne, *Mahomet et Charlemagne*, p. 87.

¹⁰ *Ibidem*, p. 232; M. Knight, *op. cit.*, p. 119—120; cf. și J. Schneider, *La ville de Metz aux XIIIe et XIVe siècles*, Nancy, 1950, p. 503; H. Pirenne, *Histoire économique et sociale du Moyen Âge*, Paris, 1963, p. 33.

¹¹ O foarte bogată gamă de descoperiri arheologice aduce dovada că, într-adevăr, influența acestor așezări asupra băștinașilor nord-dunăreni nu încetează să se exercite, dar în același timp ea se limitează cu relativă claritate la un teritoriu care înglobează, în cel mai bun caz, Muntenia și doar limita sudică a Moldovei (este vorba, evident, de perioada ulterioară secolului al VI-lea e. n.). De altfel, chiar și apariția mai timpurie în Muntenia a unor produse (ceramica lucrată la roata rapidă, smălțuită și de forme variate), în raport cu Moldova, poate fi pusă, cel puțin în parte, și pe seama acelorasi legături culturale cu centrele bizantine. În acest sens nu poate scăpa semnificația pe care o au descoperirile arheologice de la Zimnicea, Frumoasa, Coconi, așezări rurale din Țara Românească, unde în straturile databile în secolul al XIV-lea apare o bogată și variată gamă de ceramică smălțuită (cf. N. Constantinescu, *Observații asupra satului fortificat din Țara Românească în sec. XIV—XV (Așezarea de la Coconi, r. Oltenița)*, în *SCIV*, XIII, 1962, nr. 1, p. 59 și urm.; idem, *Cetatea de pămînt din secolul al XIV-lea de la Frumoasa (r. Zimnicea)*, în *SCIV*, XVI, 1965, 4, p. 731 și urm.), în timp ce în Moldova, cu excepția Cetății Albe și în foarte slabă măsură a Romanului (deci așezări urbane), în secolul al XIV-lea datare descoperiri nu sint pînă acum semnalate.

putut fi fructificată din cauza condițiilor puțin prielnice pentru locuitori pe care le-a creat continua succesiune a populațiilor migratoare prin regiunile noastre, ceea ce a redus aproape la minim posibilitatea existenței unor așezări de lungă durată în nordul Dunării, așezări în care producția de bunuri să fi înflorit. Fără să fie surprinzătoare, dovezile pe care arheologia le aduce tot mai stăruiitor în favoarea dăinuirii după secolul al IV-lea a unor deprinderi tehnice relativ avansate ale locuitorilor de pe teritoriul țării noastre în diverse domenii de producție sînt unanime în a preciza că tocmai în regiunile extracarpatică, sistematic și îndelung afectate de sosirea unor noi migratori, atare deprinderi tehnice sînt în continuu regres. Tocmai de aceea, dacă în Transilvania, de pildă, în domeniul producției de ceramică se păstrează pînă foarte tîrziu elementele de tradiție romanică ¹², în ținuturile extracarpatică (cu excepția Dobrogei și a unei fișii a malului stîng al Dunării) lipsesc indiciile persistenței elementului *meșteșugăresc* în producție. Cu alte cuvinte, producția capătă caracter casnic și va continua să se desfășoare în aceleași condiții pînă destul de tîrziu.

O primă concluzie care decurge din cele de mai sus ar putea fi deci următoarea: elementul social reprezentat de meșteșugari, a cărui existență în perioada de pînă în secolul al IV-lea este sigură, se împuținează în perioada următoare pînă într-atît încît sesizarea contribuției lui la producția de bunuri este aproape imposibilă pînă în secolele XI—XII în cea mai mare parte a teritoriului extracarpatic al țării noastre.

În al doilea rînd și în continuarea discuției de mai sus, în ciuda faptului că populația autohtonă practica o activitate susținută în domeniul agriculturii, lipsa pronunțată a sedentarismului vieții ei a făcut ca chiar nevoile de produse meșteșugărești legate de agricultură să exercite destul de tîrziu acea influență hotărîtoare asupra desprinderii din mijlocul populației agricole a meșteșugarilor de mai tîrziu. Astfel, deși poate părea curios, în timp ce în Transilvania sau pe linia Dunării semnele unei producții meșteșugărești sînt relativ frecvente în secolele X—XI ¹³, în restul teritoriului țării noastre ele apar abia în secolele XII—XIII și vor lua forme mai pronunțate nu mai înainte de secolul al XIV-lea ¹⁴. Dar nu numai în aceasta rezidă importanța fenomenului, ci în certitudinea că în timp ce într-o parte a teritoriului țării meșteșugul, chiar lîncezind o anumită perioadă, *a continuat să existe*, în rest el a trebuit să fie, dacă se poate spune așa, „redescoperit” și aceasta în cadrul unor comunități agricole, care

¹² Datorez bunăvoinței (pentru care aduc și aici mulțumiri) prof. I. Nestor posibilitatea de a fi putut vedea numeroase materiale ceramice descoperite în complexul de la Bratei-Mediaș, materiale pe care se întemeiază opinia noastră.

¹³ Avem în vedere descoperirile, invocate în mai multe lucrări, de la Păcuiul lui Soare, care probează existența aici în secolul al XI-lea a unor meșteșugari specialiști în lucrarea podobelor (cf. P. Diaconu, *Parures du XIe siècle découvertes à Păcuiul lui Soare, în Dacia*, N. S., IX, p. 307—323, cît și indiciile invocate în favoarea existenței unui meșteșug dezvoltat al țesutului la Dinogetia-Garvăn, în secolul al XII-lea.

¹⁴ Discuția mai amplă a dovezilor arheologice am făcut-o în studiul nostru, *La ville médiévale et l'archéologie roumaine*, loc. cit., p. 284 și urm.; cf. și Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, loc. cit., *passim*.

până în secolul al XIII-lea au avut de înfruntat loviturile și distrugerile ultimelor valuri de migratori. Dar, în asemenea împrejurări se mai poate pune oare problema existenței condițiilor necesare începutului constituirii unor așezări populate și de oarecare amploare, premisă a viitoarelor orașe, încă din secolele XII—XIII, așa cum au făcut-o chiar recent¹⁵ unii cercetători? Evident că nu, cel puțin dacă avem în vedere eficiența economică a unor atare așezări și caracterul lor special. În schimb, așa cum s-a mai arătat în urmă cu mai bine de un deceniu, regiunile noastre au atras atenția prin bogăția lor în produse agricole, devenind pentru un timp furnizoarele unei părți a cantităților de cereale care făceau obiectul unui foarte înfloritor comerț al unor negustori italieni, în mod special genovezi¹⁶. Fără să negăm caracterul dezavantajos pentru populația locală al schimbului pe care ea îl făcea cu negustorii italieni, obiectivitatea științifică ne obligă să amintim din nou că un atare schimb, cu toate pierderile pe care le presupunea pentru autohtoni, a fost facilitat tocmai de împrejurarea că nici Moldova, nici Țara Românească nu dispuneau de propria lor producție meșteșugărească relativ dezvoltată, în măsură să contracareze desfacerea produselor similare străine¹⁷. Din această perioadă însă — mai exact din secolul al XIII-lea — începe să se manifeste în toată plenitudinea complexul de condiții care va determina existența unor deosebiri de *structură*, pe plan social, în organizarea orașelor medievale ale țărilor românești și care vor dăinui cel puțin la finele secolului al XV-lea.

După cum se știe, atât cetatea Albă și Chilia în Moldova, cât și îndelung căutata Vicina sînt printre cele mai vechi așezări de tip urban cunoscute pe teritoriul extracarpatic al Țării Românești și Moldovei care au ajuns la o stare înfloritoare în veacurile de început ale evului mediu. Fără să aibă vreo importanță directă și deosebită în discuția de față *cînd* au apărut, așezările respective par a fi avut, încă din primele decenii ale existenței lor, particularitățile economice ale unor *emporium*¹⁸ și eventual să fi jucat, în parte, rolul acelor puncte pe care, sub numele de *portus*, ilustrul cercetător al orașelor medievale H. Pirenne le-a definit cu atîta precizie¹⁹. Prin însuși caracterul economic la care se refereau, cele trei așezări au trebuit să prezinte încă de la începutul existenței lor un tablou oarecum în dit pentru aceste regiuni și nerepetat de vreunul din orașele românești de mai tîrziu, sub

¹⁵ N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în *SCȘ Iași (istorie)*, XI, 1960, 1, p. 83 și urm.; idem, *Cetatea „Smedorova” și Cetatea Nouă (Novograd) de la Roman*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, Edit. Acad. R. P. R. 1965, p. 239 și urm. (vezi și recenzia lui L. Chițescu la acest ultim articol, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 213 și urm.).

¹⁶ Este demn de amintit aici studiul amplu al lui B. T. Cimpina, *Despre rolul genovezilor la Gurile Dunării*, în *Studii*, VI, 1953, p. 191 și urm., care, deși cuprinde și unele încheieri de ordin general mai greu de admis, a supus unei atente analize raporturile dintre producția locală de mărfuri și acțiunea economică a negustorilor italieni în Moldova.

¹⁷ De altfel, problema aceasta are o importanță care nu se restringe la discutarea capacității localnicilor de a opune propria lor producție meșteșugărească produselor străine, ci trebuie lărgită și asupra stabilirii influenței pe care o exercită asupra producției agricole existența unor centre orășenești locale, care să solicite mediului rural atât produsele alimentare, cât și fondul de materii prime necesare producției meșteșugărești. O atare analiză poate conține sugestii și cu privire la măsura în care negustorii străini își văd restrîns cîmpul activității lor prin chiar diferențierea continuă, din punct de vedere economic, a mediului băștinăș.

¹⁸ Pentru rolul comerțului la mari distanțe în constituirea așezărilor de tip *emporium*, cf. W. Hensel, *Remarques sur les origines des villes slaves*, în *Archaeologia Polona*, VII, 1964, p. 156.

¹⁹ H. Pirenne, *Les villes du Moyen Âge*, p. 130.

raport social. Natura activității economice desfășurate în interiorul lor (asupra componenței etnice a locuitorilor nefiind necesar să ne oprim) a determinat în chip firesc o componentă socială specifică a acestor orașe, procentual negustorii constituind majoritatea absolută. Dar tocmai pentru aceste motive așezările respective au cunoscut o producție de mărfuri propriie de natură meșteșugărească evident abia mai târziu și credem că atribuind secolului al XIV-lea apariția *noii categorii sociale a meșteșugarilor locali* în aceste așezări nu facem decît să acceptăm concluziile la care cercetarea arheologică a ajuns în cazul Cetății Albe ²⁰.

Indiferent de puterea politică ce și-a exercitat stăpînirea nemijlocită sau dominația asupra acestor așezări, cert este că nici Moldova, nici Țara Românească nu au adoptat măsuri care să fi modificat structura lor socială, lînsa elementelor feudale din rîndul populației orășenești putînd fi socotită sigură (cu excepția, bineînțeles, a reprezentanților domniei, mai al^c cu atribuții militare, și care nu modifică esența concluziilor noastre) ²¹.

Orice încercare de a compara situația pe plan social a acestor orașe — care vor fi fost într-o primă etapă a existenței lor simple puncte întărite cu caracter de destinație militară, abia mai târziu devenind active *emporia* și ulterior orașe cu o economie complexă — cu realitățile cunoscute în restul teritoriului extracarpatic al României va evidenția deosebiri de loc neglijabile și chiar va sugera anumite diferențieri de ordin calitativ. Într-o serie de studii publicate în anii din urmă, un număr de cercetători, printre care figurează și semnatarul rîndurilor de față, a încercat să desprindă din mulțimea documentelor arheologice și a izvoarelor scrise date pe baza cărora să se poată stabili anumite căi de formare a unor orașe medievale românești și condițiile generale care au favorizat sau încetinit acest proces ²². Indiferent de faptul că unele din ipotezele formulate pînă acum sînt în situația de a fi sensibil corectate sau de a suferi unele nuanțări, realitățile arheologice de la care au pornit par a infirma ipoteza formulată cu decenii în urmă de unii istorici, care considerau ca obligatorie faza de *portus* pentru orașele medievale românești ²³. Dar, dacă cercetările arheologice nu sesizează complexe sau situații pe baza cărora să se admită ca principal element al fazei mai vechi din istoria unor atare așezări pe negustori, nu se modifică structural însăși optica dominantă în istorio-

²⁰ Este, poate, mai puțin vorba de o producție destinată schimbului exterior, cît mai ales asigurării nevoilor locuitorilor înșiși ai orașului și regiunii înconjurătoare. De bună calitate, această producție poartă amprenta influențelor bizantine, fapt mai convingător probat de producția de ceramică (cf. Gr. Avakian, *Săpăturile de la Cetatea Albă*, în *ACMI*, Chișinău, III, 1931, p. 47—104; N. Constantinescu, *Contribuție la cunoașterea ceramicii bizantine de la Cetatea Albă (Belgorod Dniistrovski)*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 441 și urm.

²¹ De altfel, poziția locuitorilor Chiliei și Cetății Albe la prima încercare a lui Ștefan cel Mare de a cucerii cele două orașe în 1463 a putut exercita o influență substanțială asupra atitudinii voievodale față de ele, după intrarea celor două importante orașe în stăpînirea Moldovei, în sensul că nu s-au adus modificări sistemului organizării locale.

²² Vezi nota 14.

²³ N. Iorga, *Drumuri vechi*, București, 1920, p. 12; E. Diaconescu, *Vechi drumuri moldovenești*, Iași, 1939, p. 7; N. Grigoraș, *Dreptătorii Urzurilor moldovenești și atribuțiile lor pînă la Regulamentul organic*, Iași, 1942, p. 13.

grafia mai veche în explicarea începuturilor așezărilor respective? Noi credem fără rezerve că da și, fără să formulăm acum pentru prima dată această opinie²⁴, nu este de loc lipsit de importanță să stăruim, poate chiar mai îndelung, asupra acelor fapte și observații pe care se întemeiază.

Absența dintre descoperirile arheologice de pînă acum, atît din Moldova, cît și din Țara Românească, a unor materiale sau monede care să ateste prezența activă a unor negustori străini în cele două provincii istorice în secolele XIII—XIV nu mai lasă nici o îndoială asupra faptului că, deși nu este exclus, comerțul de tranzit prin regiunile nord-dunărene era prea puțin în măsură să afecteze în mod esențial și structural societatea românească. Desfacerea unor produse, în aceste regiuni, de către negustorii străini care tranzitau mărfurile nu putea avea decît un anumit grup de solicitanți care să o încurajeze, și anume vîrfurile feudale. Poate din acest punct de vedere Moldova face mai ușor dovada că în sfera unor atare schimburi intrau, de cele mai multe ori, obiectele culturale²⁵ (solicitate de populația obișnuită) și numai rareori bogăția unor tezaure sugerează apartenența lor la conducătorii feudali locali²⁶. Pînă în prezent însă în cuprinsul nici unuia din orașele medievale cercetate pe cale arheologică nu s-au semnalat descoperiri care să servească drept temei pentru invocarea desfășurării unor schimburi comerciale vii în cadrul unor centre al căror început de formare să fie pus pe seama centrelor de popas ale negustorilor străini²⁷. Aceasta ne obligă să considerăm ca neaplicabilă la realitățile românești teoria originii negustorești a primelor elemente sociale care au determinat, prin prezența și activitatea lor, apariția unor centre populate din care se vor fi dezvoltat ulterior orașele medievale²⁸. Dimpotrivă, cadrul general al economiei feudale închise din țările românești s-a păstrat încă un timp îndelungat, el determinînd în ultimă instanță, dar și limitînd, posibilitățile de constituire a unor atare așezări omenești. Cine trebuiau atunci să fie acele elemente sociale care să fi constituit nucleul viitoarelor așezări urbane, într-o perioadă ca secolul al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, cînd însuși procesul formării categoriei sociale a meșteșugarilor locali nu era într-o fază suficient de avansată și cînd schimburile, al căror volum era determinat de nivelul general al dezvoltării economiei țărilor românești, abia dacă se făceau în cadrul fiecărui domeniu? Dar la această

²⁴ M. D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963.

²⁵ O prezentare sistematică a acestei categorii de descoperiri, însoțită de considerații istorice de ansamblu, a realizat cercetătorul ieșan Dan Gh. Teodor, într-o excelentă comunicare ținută în cadrul Sesiunii de arheologie medievală de la Iași-Suceava, mai, 1963.

²⁶ Cf. Dan Gh. Teodor, *Раннефеодальныйкладукрашений, найденный в Воинешти (Яссы)*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 503 și urm.

²⁷ În schimb, monedele străine descoperite, de pildă, pe teritoriul Moldovei, dar și în restul teritoriului extracarpatic al țării noastre, atestă un schimb efectiv de mărfuri cu negustorii străini, al cărui volum nu pare însă să fi fost deosebit de amplu. Atare monede sînt repartizate pe spații largi și lipsesc tocmai din descoperirile făcute pe teritoriul orașelor medievale ample (cf. Mihai P. Dan, *Cehi, slovaci, români în veacurile XIII—XIV*, Sibiu, 1944, p. 74; L. L. Polevoi, *К топографиикладови находокмонетобращавшихся на территории Молдавии в конце XIII—XIV вв.*, în *IMFAN*, Chișinău, 4 (31), 1956, 2, p. 91—92).

²⁸ Nu avem în vedere exclusiv prezența temporară și cu intermitențe a negustorilor în atare locuri, ci una repetată și sistematică, legată de cunoscuta formulă a „locurilor de popas”, așa cum ea a fost concepută de istoriografia antebelică.

întrebare, de importanță de loc secundară, se adaugă și o alta : care era cadrul politic în care să fi apărut înainte de secolul al XIV-lea așezările orașenești în Țara Românească și Moldova ?²⁹.

Răspunsul la aceste întrebări nu poate să nu țină seama de împrejurarea că, indiferent de regimul lor juridic, atare așezări trebuiau să aibă o anumită particularitate economică și o *bază socială specifică*, pe care nimic nu ne îndreptățește să le presupunem ca existente în condițiile perioadei care premerge constituirea statelor feudale românești. Acest mod de a pune problema premiselor economice și sociale ale constituirii *așezărilor urbane* — și nu numai a celor românești, ci în general — ne obligă să urmărim îndeaproape și raportul dintre procesul consolidării statului feudal, ca formă politică superioară de organizare a societății feudale, și acela al formării orașelor medievale românești, în această judecată intrând ca parte integrantă și firească stabilirea componenței sociale a populației orașelor.

Analiza datelor istorice, în general, duce invariabil la concluzia că între producție și schimb există un raport bine definit în economia așezărilor orașenești ale evului mediu ³⁰ și că numai manifestarea concomitentă a acestor activități asigură baza necesară existenței și dezvoltării unor atare așezări. Făcând abstracție de *amplourea* pe care o capătă producția și viața orașenească în diverse regiuni ale Europei, nevoile firești de produse meșteșugărești au determinat peste tot apariția unei producții al cărei principal realizator, dar nu și beneficiar întotdeauna, a fost meșteșugarul sătesc ³¹ (cu excepția, așa cum am mai spus-o, a vechilor centre sclavagiste, care au continuat să existe pînă în evul mediu, chiar cu un profil economic și social schimbat). Dar, dependent cum era, acesta a fost obligat să lucreze, o bună bucată de timp, pentru stăpînul său și nu și-a căpătat nicăieri libertatea personală decît ori cumpărîndu-și-o, ori fugind de pe domeniul acestuia.

Dar nici în istoriografia românească, nici în cea europeană în general, problema originii rurale a majorității populației orașelor medievale nu mai constituie un obiect de controversă, cea mai mare atenție acordîndu-se stabilirii *categoriei sociale* care furnizează majoritatea celor ce emigrează de la sat la oraș. Cum este ușor de înțeles, de răspunsul pe care istoricii îl dau chestiunii de mai sus depinde, în cea mai mare parte, imaginea pe

²⁹ Cel puțin în stadiul actual al cercetărilor, o seamă de opinii cunoscute nu se întemeiază pe probe materiale, ci sînt doar simple ipoteze, uneori destul de îndrăznețe și care așteaptă încă să fie confirmate, privind existența în Moldova, de pildă, în secolul al XIII-lea a unor formațiuni politice care dispuneau și de centre bine populate, devenite ulterior orașe cunoscute (cf., de pildă, N. Grigoraș, *Despre orașul moldovenesc . . .*, loc. cit., p. 90).

³⁰ Invocate uneori drept excepție de la regulă, în sensul că nu dispuneau și de o proprie producție de mărfuri, pe măsura capacității lor comerciale, unele orașe italiene, pe măsură ce devin obiectul cercetărilor arheologice, încep să furnizeze date ce vor modifica această opinie. Astfel, la Veneția, despre care H. Pirenne (*Les villes du Moyen Âge*, p. 75) afirma că „présente un caractère exclusivement commercial”, au început să apară dovezi arheologice care probează existența timpurie a categoriei meșteșugarilor (W. Hensel, *Remarques sur les origines . . .*, loc. cit., p. 156).

³¹ Cf. interesantul tablou al raportului procentual dintre populația de proveniență urbană și aceea de proveniență rurală în Frankfurt și Colonia, în secolele XIV—XV, dat de M. Knight (*Histoire économique . . .*, p. 314). Vezi și G. Espinas, *La draperie dans la Flandre française au Moyen Âge*, vol. I, Paris, 1923, p. 80.

care ne-o formăm despre însuși *aspectul și componența socială* a orașului medieval, cel puțin în ceea ce privește o parte a perioadei inițiale a existenței orașelor medievale europene. Or, tocmai în legătură cu această atât de importantă problemă cercetările de pînă acum au evidențiat o hotărîită lipsă de unitate a punctelor de vedere, dacă nu chiar o opoziție fermă între cele două opinii de mai largă circulație. Fără să intrăm în detalii, amintim doar că în timp ce una din opinii afirmă că principala categorie rurală care constituia rezervorul emigrației la orașe o reprezenta populația săracă aservită, o a doua opinie face din populația avută a satelor evului mediu categoria principală a viitorilor orășeni. Celui de-al doilea punct de vedere, al cărui promotor a fost J. Plesner ³² — deși a fost exprimat doar în legătură cu istoria orașului Florența — i-a fost atribuită cu timpul o aplicabilitate cu mult mai largă ³³, ajungîndu-se chiar pînă la a se afirma caracterul desuet al celuilalt punct de vedere ³⁴. Deși o atare sugestie ar fi sigur menită să ducă la încheieri discutabile dacă ar fi acceptată fără rezerve, sigur este că ea invită la reflecție și la o foarte nuanțată analiză a situației diverselor regiuni europene.

Într-o încercare de acest fel, al cărei obiect este analiza stărilor sociale în cadrul orașelor medievale românești, credem că, pentru moment, ar fi prematur să se formuleze concluzii, deoarece, în cel mai bun caz, datele cu care se poate opera nu permit decît să se întrevadă răspunsul la întrebarea „din cine era compusă populația orașelor noastre medievale?”, fără ca răspunsul să conțină indicații și cu privire la starea materială a orășenilor, înainte de stabilirea lor la orașe.

Din analiza realităților românești se pare că se conturează cu relativă certitudine cronologică legătura strînsă dintre fenomenul constituirii orașelor medievale și acela al consolidării statelor feudale, ceea ce ar duce la încheierea că, într-un fel sau altul, de inițiativele autorității centrale sînt legate și unele așezări orășenești, fără însă ca, în toate cazurile, procesul să fi fost identic și ca forță motrice și ca urmări. Lăsînd la o parte Siretul și Baia în Moldova, și Cîmpulungul în Țara Românească, considerăm că numeroase așezări urbane medievale românești au fost în situația de a datora prezenței în cuprinsul lor, într-o formă sau alta, a autorității centrale, o însemnată parte a condițiilor care le-au *stimulat* — dacă nu chiar condiționat integral — dezvoltarea economică ³⁵. Aceasta însă a impus pînă la un punct o anumită compoziție socială a orașelor noastre medievale, a cărei analiză duce inevitabil la concluzia că o bună parte din populația lor era reprezentată de aristocrația feudală (inclusiv bogatele suite ale acesteia), de loc sau extrem de puțin legată de activitatea economică de caracter orășenesc, pe planul producției de bunuri, ci avînd doar calitatea de consumator. Întrebarea este însă cine erau aceia care, prin munca lor,

³² Johan Plesner, *L'émigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIIIe siècle*, Copenhaga, p. 128.

³³ A. Saporì, *Studi di storia economica, secoli XIII—XV*, ed. a 3-a, vol. I, Florența 1955, p. 624 („Le conclusioni del Plesner per Firenze ... si possono generalizzare”).

³⁴ *Ibidem*; cf. și recenzia lui L. Einandi la lucrarea lui J. Plesner, recenzie intitulată, semnificativ pentru punctul de vedere al recenzentului, *La leggenda del servo fuggitivo*, în *Rivista di Storia Economica*, II, 1937.

³⁵ M. D. Matei, *La ville médiévale ...*, loc. cit., p. 286.

satisfăceau atare cerințe și în ce raporturi s-au aflat ei, cel puțin o vreme, cu autoritatea centrală și cu elementele feudale din orașe ?

Cercetările arheologice, ca și studiul izvoarelor scrise, au dovedit că atât în Moldova, cât și în Țara Românească, cel puțin în principalele orașe medievale, domnia și-a avut curțile sale, sedii de caracter privat, a căror amploare și complexitate pot fi îndeajuns înțelese chiar și numai invocând rezultatele cercetărilor arheologice de la Suceava, Iași, Vaslui, Țirgovîște și București. Indiferent de faptul că atare curți domnești puteau apărea contemporanilor și chiar nouă drept redutabile puncte fortificate, existența lor făcea necesară, implicit, pe aceea a unei întregi armate de „slujitori”, prin aceasta înțelegându-i nu pe cei legați nemijlocit de serviciul de curte, ci pe meșteșugarii chemați să lucreze pentru aprovizionarea cu tot felul de produse a curților respective ³⁶. Dacă la aceasta adăugăm faptul că, în alte locuri, absența curților domnești era substanțial suplinită de existența cetăților domnești, cu nevoi cel puțin similare, dacă nu chiar amplificate de prezența unor garnizoane permanente și numeroase ³⁷, avem imaginea completă a raporturilor necesare între consolidarea domniei și, implicit, a statului feudal și constituirea unora din centrele populate de caracter urban ale evului mediu în țările românești.

Neavînd dreptul să excludem din rîndurile meșteșugarilor ce lucrau în așezările de felul celor amintite unele elemente străine, nu putem nici nega faptul că acestea din urmă reprezentau un procent relativ modest în raport cu localnicii ³⁸. În același timp însă, chiar dacă orașele medievale românești au coincis teritorial cu așezări mai vechi, numai cu puține excepții — Suceava fiind sigur printre ele — acestea atinseseră un anumit grad de dezvoltare, prezentînd tendința de a se transforma în centre de producție meșteșugărească și de schimb înainte de a deveni și reședințe voievodale. Cum existența lor presupune și prezența unor locuitori ale căror ocupații nu mai erau exclusiv agricole, perioada următoare face obligatoriu un spor de populație cu preocupări economice similare. O atare populație nu putea fi recrutată decît de pe domeniile feudalilor și, cum voievodul și sfatul său erau cei mai interesați în a avea asigurată o producție specializată, nu ni se pare ilogic să presupunem că aducerea meșteșugarilor era asigurată de ei de pe propriile domenii ³⁹. În mod practic,

³⁶ Dacă în alte locuri săpăturile arheologice n-au semnalat încă complexe semnificative, acelea de la Suceava au arătat că în apropierea „Curții domnești” au existat pînă destul de Urziu ateliere meșteșugărești, a căror activitate este firesc să fie pusă în legătură cu nevoile complexului voievodal (cf. M. D. Matei, *Zur Ausdehnung der Stadt Suceava im XIV.—XVI. Jh.*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 521 și urm.)

³⁷ Un exemplu tipic în acest sens considerăm că este orașul Roman, în legătură cu care cf. M. D. Matei și L. Chișescu, *Problèmes historiques ...*, loc. cit.

³⁸ Mai nou cf. L. Chișescu, *Ceramica ștampilată de la Roman și unele probleme în legătură cu purtătorii ei în Moldova*, în *SCIV*, 15, 1964, 3, p. 411 și urm. Este destul de ciudat că materialele arheologice nu oferă nici un indiciu în legătură cu prezența armenilor în orașele moldovenești, deși izvoarele scrise o fac sigură încă de timpuriu, iar unii istorici moderni o afirmă chiar începînd din secolul al XI-lea (H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a țărilor române*, în *Balkanica*, II—III, 1939, 1940, p. 110—111).

³⁹ Pînă la un anumit punct, verosimilul ipotezei este asigurat de împrejurarea că, respectînd proporțiile, curțile domnești din diverse orașe medievale românești își puteau găsi analogii în „curțile boierești” răspîndite pe domeniile feudale din Moldova și Țara Românească. Sub raport social, aceste curți aveau o compoziție relativ pestriță, determinată de rolul economic al complexelor respective, el însuși îmbogățit și diversificat în funcție de locul ocupat de respectivul

cel puțin pentru o vreme — deși din punct de vedere *economic* și *social*, deci în esența lor complexă, așezările respective aveau caracterul unor așezări orășenești — sub raport juridic ele erau lipsite de statutul care să le confirme și regimul de așezări de oameni liberi. Abia la începutul secolului al XV-lea, Suceava părăind să constituie din nou o excepție de la aceasta⁴⁰, apariția unor organisme specifice proprii — indiferent de modelul care le va fi inspirat — ne îndreptățește să presupunem că atît în Moldova, cît și în Țara Românească mișcarea de consolidare a orașelor începe să cunoască formele clasice.

Se pare însă că în perioada de existență independentă a țărilor românești, de altfel și singura în care viața orășenească s-a putut dezvolta firesc și fără intervenția brutală a unor factori dizolvanți de ordin economic și politic, în ciuda consolidării economiei orașelor și a sporirii rolului lor în viața statelor feudale, doi factori de importanță majoră au împiedicat obținerea de către orașe a unui regim care să le facă independente sau să le reducă substanțial dependența față de autoritatea centrală: procesul fărîmîțării feudale (prin lipsa condițiilor de stabilitate necesare activității productive) și organizarea luptei antiotomane, căreia i se subordona totul. Aducînd în discuție, cu titlul de exemplu, situația din Moldova, o facem numai pentru că aici se observă mai pregnant lipsa de atenție a voevozilor față de unele nevoi elementare ale orășenilor — amenințați cu sancțiuni chiar cînd își apără dreptul de desfacere a propriilor produse⁴¹ — în perioada tulbure din prima jumătate a secolului al XV-lea, în timp ce în a doua jumătate a aceluiași secol, numeroasele distrugerii provocate de invaziile otomane nu au putut rămîne fără urmări în producția de bunuri.

Chiar admițînd, așa cum este și firesc, că orășenii, considerați individual, nu erau lipsiți de libertatea personală⁴² și de aceea de a se organiza⁴³, nu putem să nu observăm că domnia nu a renunțat niciodată la optica, de cea mai feudală esență, de a trata orașele ca parte integrantă a *domeniului său*⁴⁴, intervenind de multe ori în viața și activitatea orașelor. Pentru

feudal în ierarhia țărilor românești. Excluzînd ca ilocică eventualitatea deplasării meșteșugarilor de la o curte la alta, apare mai firescă recrutarea acestora din cuprinsul satelor de pe domeniile domnești și aducerea la curțile domnești, chiar în situația păstrării pentru un timp a condiției servile. (În legătură cu existența populației servile în orașe, cf. J. Schneider, *La ville de Metz...*, p. 88).

⁴⁰ Calitatea de principal centru politic și militar al țării, ca și de sediu permanent al domniei, a asigurat orașului Suceava o serie de avantaje încă de timpuriu. Organizarea vămii, primirea „dreptului de depozit” (cf. P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 114), ca și în prezența în oraș a unor colonii de străini, alături de autohtoni, nu puteau să nu influențeze pozitiv asupra regimului organizării orașului.

⁴¹ *Documentele moldovenești înaintea lui Ștefan cel Mare*, ed. M. Costăchescu, vol. II, Iași, 1932, p. 695.

⁴² Numeroasele deplasări ale meșteșugarilor și negustorilor orășeni prin țară, ca și plecările acestora în străinătate, nu puteau constitui decît acte ale unor orășeni *liberi*, tot așa cum tranzacții comerciale interne între locuitorii orașelor fac implicită o atare condiție juridică a lor.

⁴³ Este posibil să se presupună că măsurile adoptate de saturele orășenești, ca și de autoritatea voievodală, și aplicate în orașe trebuiau să vizeze organizații întregi — indiferent de nivelul la care se situau acestea — cele autohtone, în perioada la care ne referim (secolul al XV-lea), părăind a fi mai curînd *frățiile*.

⁴⁴ Dacă nu ar fi fost într-adevăr așa, nici tonul, nici fermitatea conținutului unor acte prin care domnia se dezice de interesele *orășenilor săi*, pe care le sacrifică unor interese străine, nu ar avea vreo explicație. Mai mult, domnia nici nu concepe, o vreme, să primească plîngerii ale orășenilor autohtoni împotriva unor străini, îndrumîndu-și proprii săi supuși către tribunalele orașelor din care vin acești străini (*ibidem*).

că numai așa se poate explica faptul că, începînd de la elementarele și semnificativele scutiri de vamă acordate *mănăstirilor* și pînă la dăruirea unor venituri de natură orășenească aceluiași beneficiari⁴⁵, domnia vădește că, pe plan juridic, nu a făcut din *libertatea orașelor* obiect de tratative între ea și orășeni, în sensul recunoașterii dreptului acestora din urmă de a se conduce exclusiv după interesele lor. În acest context și numai în el poate căpăta adevărata sa semnificație faptul că nu orășenii se îngrijesc de lărgirea ocolului *orașelor lor*⁴⁶, ci domnia acționează din proprie inițiativă⁴⁷. Ne grăbim să adăugăm însă că într-unul din acte domnia nu omite să afirme că atît orașul respectiv, cît și moșile cumpărate recent și alipite ocolului lui aparțin domniei „uric cu tot venitul”⁴⁸.

Realitățile semnalate în cele precedente și mai ales împrejurarea că domnia, prin prezența sa efectivă, deși manifestată cu intermitențe în fiecare din marile orașe ale țării, a determinat implicit și pe aceea a unor curteni recrutați din marea boierime a căror activitate fiind legată de exercitarea obligațiilor de membri ai sfatului domnesc își găsea puține afinități cu practica zilnică a economiei orășenești, au avut o mare importanță în stabilirea compoziției sociale a orașelor. Deși izvoarele scrise lasă să se întrevadă că nici în țările românești nu era recunoscută participarea marii boierimi la activitatea comercială de amploare⁴⁹, două împrejurări speciale vin să precizeze limitele consecințelor pe care o atare activitate le putea avea: în primul rînd boierii făceau negoț cu produsele *propriilor lor domenii*, ceea ce în chip firesc ducea la neparticiparea lor la activitatea comercială a orașelor decît în măsura în care vindeau unor orășeni produsele agricole respective, în al doilea rînd această participare era accentuată de destinația cîștigurilor realizate: cumpărarea de noi domenii și satisfacerea nevoilor de lux ale familiilor boierești. De altfel, purtînd evident aceeași caracteristică și acționînd în virtutea calității sale de cel mai mare stăpînitor de moșii din țară, domnul desfășoară o neslăbită activitate comercială, mai ales peste graniță, prin reprezentanții săi speciali. Prin aceasta însă boierimea și domnia — mănăstirile putînd fi foarte bine incluse în aceeași categorie — se situau pe poziții puțin favorabile dezvoltării orașelor, interesele economice ale boierimii și domniei dictînd o înăsprire a regimului de exploatare feudală, și nu o evoluție economică bazată pe schimb și acumulare primitivă în măsură să asigure premisele îndepărtate ale unui nou mod de producție⁵⁰.

★

Evoluția economică și socială a țărilor românești în secolele XIV—XVI în perioada existenței independente a statelor feudale a fost

⁴⁵ *Documentele lui Ștefan cel Mare*, ed. I. Bogdan, vol. I, București, 1913, p. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, vol. II, București, 1913, p. 68.

⁴⁷ De altfel, în virtutea dreptului său, domnia *nu rezervă* orășenilor dreptul de a folosi ocolul orașelor, așa cum era firesc, ci acordă acest drept și unor *țărani*, supuși mănăstirești, care capătă libertatea de a cultiva „în țarina tîrgului Suceava, ca și oamenii tîrgovești” (subl. ns.) (*DIR*, A, Moldova, I, p. 260).

⁴⁸ *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 481.

⁴⁹ În acest sens, un exemplu tipic și deosebit de convingător îl oferă activitatea marelui boier moldovean Mihai, iar în Țara Românească aceea a boierilor Craiovești.

⁵⁰ Situația aceasta a caracterizat o bună parte din regiunile Europei medievale și, mai ales, regiunile mai îndepărtate de marile curente ale schimbului (H. Pirenne, *Les villes du Moyen Âge*, p. 191).

marcată de apariția condițiilor prielnice pentru constituirea orașelor medievale. Dar, deși pe planul activității lor economice specifice și al compoziției sociale aceste orașe au cunoscut încă în veacul al XV-lea o stare înfloritoare, natura raporturilor politice dintre orășenime și domnie, izvorînd dintr-un complex de împrejurări de ordin special, a restrîns considerabil posibilitățile orășenimii de a se manifesta cu vigoarea pe care o cunoștea în alte regiuni ale Europei. Participînd în măsură relativ slabă la circuitul economic amplu al continentului, populația orășenească a țărilor românești a avut o activitate limitată mai mult la sfera propriilor noastre state feudale și cum în mare măsură schimburile internaționale intrau în sfera de activitate a boierimii și aveau ca obiect precumpănitor nu produsele meșteșugărești, ci pe cele agricole, iar ca țel final nu constituirea de capitaluri, ci amplificarea domeniilor feudalilor, orășenimea țărilor românești a fost lipsită de o bază economică în măsură să-i favorizeze ascensiunea rapidă.

O atare situație, determinată în cea mai mare parte de condițiile istorice în care s-au dezvoltat statele feudale românești în secolele XIV—XVI, nu putea rămîne fără urmări în dezvoltarea economică și socială ulterioară. Într-adevăr, deși reprezentînd procentual marea majoritate a populației orășenești, meșteșugarii și negustorii nu au reușit să devină promotorii unei mișcări comunale puternice, din care ei să facă pîrghia și platforma unei dezvoltări neîntreprupte a economiei și culturii specifice orășenești. Trebuind să țină seama în permanență de hotărîrile domniei și să aibă printre locuitorii lor numeroși reprezentanți ai boierimii, care nu participau la viața economică specifică a așezărilor respective, orașele se bucură de fapt de o libertate limitată. Afectînd mai puțin cadrul vieții economice și mai mult pe acela al formelor juridice de organizare a orașelor, prezența efectivă a domniei în treburile interne ale acestora a constituit o permanentă formă de manifestare a îngrădirii posibilităților orășenimii de a acționa exclusiv în funcție de propriile sale interese. Deși este sigur că nu mică va fi fost puterea economică a orașelor medievale românești, prin însuși faptul că în fiecare din aceste orașe își avea una din reședințele sale, voievodul trata pe orășeni ca pe supușii domeniului său, de care se îngrijea în cele mai variate forme, dar și în funcție de propriile lui interese. Dar ceea ce face și mai semnificativă consecința firească a unor atare raporturi între orașe și domnie este constatarea că pe planul vieții culturale a orașelor, orășenilor nu li se poate recunoaște pînă acum inițiativa construirii unor edificii religioase, de fiecare dată domnia fiind aceea care patronează atare lucrări.

Este oare de văzut în aceasta un semn al inexistenței în țările românești pînă în secolul al XVI-lea a unei vieți economice specifice orășenești? Desigur nu, și ar fi greșit dacă invocarea unor particularități de *ordin politic* ar sluji drept argument în demonstrarea unei atare absențe. Ele pot doar explica de ce viața orășenească nu s-a manifestat la noi în forme de felul acelor din orașele occidentale, dar nu pot nega baza economico-socială a organizării orășenești în statele feudale Moldova și Țara Românească, în perioada existenței lor independente.

CONSIDÉRATIONS SUR QUELQUES ASPECTS SOCIAUX DE L'HISTOIRE DES VILLES ROUMAINES DU MOYEN ÂGE

RÉSUMÉ

Depuis le moment où, par la publication de son œuvre, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe* (Bucarest, 1899), le grand historien roumain N. Iorga ouvrait la voie des études spéciales sur l'histoire des villes roumaines du Moyen Âge, un bon nombre de travaux appartenant à des historiens plus ou moins connus ont réussi à établir les étapes fondamentales du processus de la formation des villes les plus florissantes au Moyen Âge du territoire extra-carpatique de notre pays. Malheureusement, sous la forte influence des conceptions dominantes dans l'historiographie moderne européenne, les chercheurs roumains ont limité l'étude de l'histoire des villes médiévales roumaines, en accordant une attention toute particulière à leur vie commerciale, ou à la participation des éléments ethniques étrangers au développement de nos villes.

Seules les recherches historiques effectuées en Roumanie après la deuxième guerre et portant sur le problème du commencement de la vie urbaine en Roumanie au Moyen Âge ont fourni des renseignements précieux concernant le processus même de la formation de ces villes, à savoir les éléments matériels qui peuvent servir à l'étude des catégories qui ont constitué la base sociale des premiers établissements de type urbain. Grâce aux recherches archéologiques plus poussées exécutées dans les villes les plus connues du Moyen Âge (Suceava, Bucarest, Jassy, Roman, etc.), il est possible maintenant d'établir que, du point de vue de la composition sociale, les villes médiévales de l'espace extra-carpatique de notre pays différaient sensiblement des villes comme Cetatea Albă, Chilia, Vicina qui avaient connu une plus vive activité économique d'échange depuis le moment même de leur apparition et où les artisans et les marchands roumains et étrangers formaient, sinon exclusivement, du moins les plus importantes catégories d'habitants. En effet, les autres villes, comme Suceava, Jassy, Bucarest, etc., étaient peuplées d'un grand nombre d'éléments féodaux (boyards, serviteurs, petits nobles, etc.) dont la présence s'explique par leur appartenance à l'entourage du voïvode. Il sera toujours difficile d'établir avec une grande précision l'ampleur et la variété de la vie qui se développait autour de ces « cours princières » qui se trouvaient dans les villes les plus importantes de la Moldavie ou de la Valachie, mais il n'en est pas moins certain que cette vie (ainsi que la présence même du voïvode et de son entourage dans les plus diverses villes) a profondément influencé leur évolution.

De prime abord, on constate qu'à l'exception des villes situées sur le bord de la mer Noire et de la ville de Vicina, aucune autre ville de la Moldavie ou de la Valachie n'a bénéficié du droit de disposer de l'étendue territoriale rurale au-delà de la proximité immédiate des villes. Seul le voïvode en disposait pleinement aux XIVe et XVe siècles, en accordant même le droit aux paysans des villages d'alentour de pratiquer l'agriculture dans les endroits les plus proches de villes « ainsi que le font les bourgeois

mêmes ». D'autre part, et sans que les preuves s'épuisent, la démonstration des pouvoirs incontestés du voïvode sur « ses » villes repose, également, sur l'activité riche et exclusive de la famille du voïvode, jusqu'au XVIe siècle, en ce qui concerne la construction d'édifices religieux dans les villes, contrastant fortement avec l'absence d'une activité semblable de la part des bourgeois.

En conclusion, l'auteur souligne les particularités du développement de la vie urbaine au Moyen Âge en Moldavie et en Valachie : l'existence, d'une part, d'une vie urbaine florissante du point de vue économique et social, mais, d'autre part, sans la libération complète des bourgeois de la domination politique et juridique de l'autorité centrale du pays. Cette libération ne pouvait avoir lieu en raison des conditions particulières de l'histoire politique de notre pays aux XIVe — XVIe siècles, à savoir la présence continuelle du péril ottoman. En effet, les voïvodes devant organiser la résistance héroïque avec toutes les forces du pays, devaient implicitement, pour atteindre ce but, dominer d'une manière absolue toutes les classes sociales, de sorte qu'il ne pouvait être question d'aucune émancipation politique à cette époque.